

Az osztrák egyetemi könyvtárak 2004–2006-ban

Új egyetemi törvény

2004. január 1-jén lépett életbe a 2002-ben elfogadott új egyetemi törvény. Ezzel az egyetemek igazgatása és vezetése a stratégiai menedzsment felé mozdult el a korábbi rendeletek és törvények által vezérelt irányítástól. Utasítások helyett megállapodások és megegyezések jellemzik az egyetem és fenntartója kapcsolatát, és hasonlóképpen az egyetemen belüli szereplők egymás közötti viszonyát. A rektorátus és a szenátus mellett harmadik vezetői grémiumként felállították az egyetemi tanácsot, amely jóváhagyja a fejlesztési tervet, a szervezeti rendet, a teljesítményre vonatkozó megállapodás tervezetét, a rektorátus ügyrendjét, és megválasztja a rektort a szenátus hármastavaslatából.

Az új törvény lényegi eleme a szövetségi kormány és az állami egyetemek közötti megállapodás az egyetem teljesítményéről, mert a finanszírozás alapjául szolgál. Jelenleg hét városban 21 állami egyetem működik; hozzájuk járul még a kremsi *Donau-Universität*, amely nyilvános ugyan, de magánszektor finanszírozza, és az egyetemi továbbképzésre specializálódott.

Az egyetemek az új törvény rendelkezései értelmében a lehető legnagyobb autonómiához és önigazgatáshoz jutottak. Ezzel szemben az egyetemi könyvtárak terén éppen ellenkező folyamat zajlott le. Korábban az illetékes szövetségi minisztérium állapította meg a költségvetésüket, most azonban az egyetemek általános költségvetéséből határozzák meg pénzügyi forrásaikat. Sőt, a törvény még könyvtár fenntartását sem írja elő az egyetemnek, amely szabadon dönthet könyvtára megszüntetéséről, más szervezeti egységgel való összevonásáról. (A jelek szerint ettől nem kell félni; a trend inkább az, hogy a könyvtárhoz csatolnak más szolgáltatásokat is.)

Pozitív fejleménynek tekinthető, hogy egységes képzést nyújtanak öt egyetemen a könyvtártudo-

mányi master fokozat elnyerésére négy szemeszterből álló kurzuson.

Először készül az egyetemen ún. tudásmérleg 2006-ról összesen 66 mutató alapján, amelyek közül négy az egyetemi könyvtárra vonatkozik (a kutatási adatbázisok költségei, az előfizetett hagyományos és online folyóiratok, a kölcsönzések száma egyetemen belül és kívül, különféle könyvtári tevékenységek, pl. kiállítások, oktatások).

Noha némely területen érzékelhetők azok a centrifugális tendenciák, amelyekről többen tartottak, folytatódtak a korábbi kooperációs vállalkozások nemzeti és nemzetközi szinten egyaránt, sőt újabban is társultak hozzájuk. Ezt főleg az az aktuális szándék magyarázza, hogy erősítsék a hagyományos állományok és az elektronikus dokumentumok integrációját, a hibrid könyvtár típusának kibontakozását.

Az egyetemi könyvtárak részvétele az országos kooperációban

A törvény szabta keretek között is működik az egyetemi könyvtárigazgatók munkaközössége. Negyedévente ülnek össze a könyvtárak tevékenységének koordinálására, közös álláspontok kialakítására. (A munkaközösségnek nem tagja a kremsi Egyetemi Könyvtár és az *Österreichische Nationalbibliothek* igazgatója.)

Az *OBVSG*-ben (*Österreichische Bibliothekenverband und Service GmbH*) részt vesz mind a 21 egyetemi könyvtár. Az 1988 óta alkalmazott *BIBOS* rendszerről 1999-ben tértek át az *ALEPH 500*-ra. A közös katalógus 5,5 millió címet és 10,5 millió példány adatait tartalmazza, továbbá 700 000 folyóirat-állományadatot ölel fel. A katalógus elvileg az 1980 után megjelent könyvek leírásait tartalmazza, de gyakorlatilag befogadja a folyamatban lévő retrospektív katalogizálás tételeit is. Az *OBVSG* stratégiai céljai között négy projekt

élvez elsőbbséget: a helyi bibliográfiai adatok bevezetése a közös katalógusba, a digitalizált teljes szövegek lelőhelye, a katalógusok gazdagítása kapcsolódó anyagokkal, az elektronikus források menedzselése. Jelenleg egy kooperációs vállalkozás áll a figyelem központjában: miképpen lehetne egy közös hálózatban összekapcsolni az OBVSG, valamint két német tartomány hálózatát.

Az OBVSG két másik hálózati projektje is az egyetemi könyvtárakat célozza meg. Az egyik az osztrák disszertációs adatbank, amelyet az OBVSG 2004-ben vett át az ARCS-től. A másik az eDOC, amely már 2000 óta azzal foglalkozik, miképpen lehet a katalógusokat a nem ALEPH-ben rögzített dokumentumokkal gazdagítani. A cél az, hogy a bevitt szkennelt anyagokat (tartalomjegyzékek, absztraktok, recenziók, borítók) valamennyi könyvtár használhassa, a legkisebb munkaráfordítás mellett. Az eDOC-ban való keresést egy Open-Source keresőmotor, a SWISH-E (Simple Web Indexing System for Humans – Enhanced) teszi lehetővé. 2006 végén az eDOC kb. 90 000 tételt tartalmazott.

2005. július 5-én „Kooperation E-Medien Österreich” néven állították fel a *grazi Egyetemi Könyvtárban* az elektronikus források és ezek konzorciumainak menedzselését szolgáló koordinációs központot. Az eddig ad hoc konzorciumokba tömörülő könyvtárak szilárdabb szervezetet alakítottak (először 13, majd további 15 könyvtár), amely máris több nagy, adatbankok és elektronikus folyóiratok beszerzésére irányuló projektet bonyolított le. Feladata továbbá, hogy az osztrák könyvtárak közös érdekeit képviselje és érvényesítse az elektronikus források eladóival szemben, s számukra előnyös igénybevételi feltételeket alkudjon ki. A közeljövő célja, hogy – hasonlóan az NSZK-hoz – nemzeti licenc-megállapodásokat kössön a terjesztőkkel.

Az osztrák egyetemi könyvtárak részvétele a nemzetközi kooperációban

Először 2000-ben csatlakoztak osztrák könyvtárak az 1997-ben indult elektronikus folyóiratok könyvtárához (Regensburg). A jelenleg 387 részt vevő könyvtár között 29 osztrák intézmény található, közöttük 15 egyetemi könyvtár. Ők közel 30 ezer elektronikus folyóirathoz férhetnek hozzá, valamint a kapcsolódó szolgáltatásokhoz.

Egyelőre három osztrák egyetemi könyvtár használja az ugyancsak regensburgi információs rendszert (*DBIS – Datenbank-Infosystem*), amelyet 166 könyvtár kooperációja hozott létre, és jelenleg 5679 adatbankhoz nyújt hozzáférést.

A cikkmásolatokat szolgáltató és a könyvtárközi kölcsönzést támogató subito rendszert 34 német, osztrák és svájci könyvtár működteti. 1994 óta a legnagyobb európai dokumentumellátó rendszerré nőtte ki magát; osztrák részről a *Bécsi Egyetem* és a *Bécsi Orvostudományegyetem* könyvtára vesz benne részt.

A *Bertelsmann Alapítvány* 1999-ben hozta létre, és a *Német Könyvtárszövetség* 2005-ben vette át a *BIX-et (Bibliotheksindex)*, amely a könyvtári teljesítmények mérésének modern eszköze. A közkönyvtárak mellett a felsőoktatási és a tudományos könyvtárakra is kiterjed ez a szolgáltatás. Az egzakt mutatókra alapozott teljesítménymérés lehetővé teszi a nemzetközi összehasonlítást. 2006-ban már hat osztrák egyetemi könyvtár is aláveti magát e megméréstetésnek.

A német, az osztrák és a svájci könyvtári konzorciumok szervezetében, a GASCO-ban az osztrák könyvtárakat a „Kooperation E-Medien Österreich” képviseli. A *stuttgarti Egyetemi Könyvtár* által lebonyolított konzorciális licenceket számos osztrák egyetemi könyvtár is hasznosítja.

Osztrák magánegyetemek és könyvtáraik

Az 1999–2000-ben elfogadott akkreditációs törvénnyel az állam feladta monopóliumát a felsőoktatás területén, és szabályozta a nem állami fenntartású felsőoktatási intézmények akkreditációjának feltételeit és rendjét. A magánegyetem jellemzői:

- nem állami, hanem tartományi, egyesületi, szövetségi vagy magánforrás finanszírozza,
- korlátozások a hallgatók felvételében,
- egyedileg megállapított tandíjak.

Az akkreditációs feltételek között szerepel a könyvtár és az információs infrastruktúra is.

Jelenleg tíz akkreditált magánegyetem működik Ausztriában. Ami könyvtáraikat illeti, elhelyezésüket, személyzeti ellátottságukat, állományaikat tekintve igen széles skálán helyezkednek el: az egyszemélyes könyvtártól egészen a több könyvtárossal működő intézményekig. Már csak a külön-

böző fenntartók miatt sem jelentkeznek egységes szervezetben a nemzeti és nemzetközi kooperáció terén. Egy sem vesz részt közülük a könyvtári számítógépes hálózatban vagy egyéb kooperációs formákban (EZB, DBIS, BIX): mégis két magán-egyetemi könyvtár jelentkezt a tagnak az E-Medien Österreich rendszerbe.

Az osztrák egyetemi könyvtárak egyéb aktuális projektjei

A bécsi, a klagenfurti és a salzburgi egyetemi könyvtárban folyamatban van a katalógusok retrospektív digitalizálása az OBVSG támogatásával.

Innsbruck, Graz és Bécs egyetemi könyvtára vesz részt az *Európai Unió eTen* programjával támogatott, 2004-ben indult projektben, a *DoD*-ban (*Digitalisation-on-Demand*). (Megjegyzendő, hogy e projektnek magyar résztvevője is van.) A 13 könyvtártól egyszerűen és olcsón rendelhetők meg az 1500 és 1930 között megjelent dokumentumok digitalizált verziói. A projekt távolabbi célja egy európai digitális könyvtár létrehozása többmilliós állománnyal.

Az *Open Access Publishing* (a nyílt hozzáférésű kiadványok) ügyében az osztrák egyetemi könyvtárak szerény érdeklődést mutatnak, habár a 2003-as *Berliner Erklärung*ot az osztrák rektori konferencia akkori elnöke is aláírta. A *Directory of Open Access Journals* 2570 tétele között csak 22 osztrák folyóirat szerepel; a *Directory of Open Access Repositories* pedig 843 intézmény között csak 4 osztrákot regisztrál. Egy nemrégiben lefolytatott vizsgálat szerint az *Open Access Publishing* modellre való teljes átváltáshoz nem lenne elegendő a vizsgálatban részt vevő három egyetemi könyvtár jelenlegi folyóirat-beszerzési kerete.

A bécsi *Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtára* az egyetlen a 2001-ben indult projektjével, az *ePubWU*-val az *OpenDOAR*-ban regisztrált intézményi repozitóriumok között. Ennek révén az egyetem kutatási jelentései és disszertációi teljes szövegükben hozzáférhetők az interneten keresztül.

A bécsi *Műszaki Egyetem* létrehozta a saját publikációinak, oktatói és kutatói különlenyomatainak elektronikus adatbankját. Az *Egyetemi Könyvtár* használói körében is nagy érdeklődés mutatkozott ezen dokumentumok iránt; ezért úgy döntöttek, hogy a jövőben a publikációs adatbank valamennyi

tételét szerepeltetik saját katalógusukban, s ide az adatokat teljesen automatizált módon viszik át.

A *bécsi Orvostudományi Egyetem* könyvtára bízta, hogy a hallgatók számára oktassa az irodalmi források használatát. A második évfolyam 600 hallgatója 40 csoportban egyórás szemináriumon vesz részt, hogy megismerkedjen a könyvtári szolgáltatásokkal. Az elsőévesek számára pedig egyórás bevezető előadást tartanak a könyvtár szerepéről.

Az *Agrártudományi Egyetem Könyvtára* 2006-ban indította elektronikus oktatási programját a könyvtár használatáról. Ez egyelőre 9 modulból áll, és beleilleszkedik az egyetem elektronikus oktatási platformjába. Minden modulhoz információs lapokat dolgoztak ki, s az információs kompetenciát növelő anyagokat is rendelkezésre bocsátottak. A távolabbi cél az, hogy ez a kurzus belekerüljön az egyetem oktatási tervébe.

A *grazi Műszaki Egyetemi Könyvtár* Ausztriában elsőként vezette be az *RFID* (*Radio Frequency Identification*) alkalmazását. 2005-ben az egyik intézeti könyvtár 10 000 kötetét, majd 2006-ban a központi könyvtár tankönyvgyűjteményét, szabadpolcos állományát és kézikönyvtárát (30 000 kötet) látták el transzponder-címkékkel. Ezek lehetővé teszik az önkiszolgáló kölcsönzési rendszer bevezetését, az állományellenőrzés optimalizálását, a statisztikai adatgyűjtés egyszerűsítését, és nem utolsósorban az állományvédelem fokozását.

A náci időkben az osztrák könyvtárakba sok anyag került felosztott szervezetektől, egyesületektől, iskoláktól, valamint magánszemélyektől kisajátítás vagy kényszereladás révén. A bécsi Egyetemi Könyvtár állományában is található ilyen aggályos forrásokból bekerült kötetek. Az *Osztrák Nemzeti Könyvtár* példáját követve (ahol felülvizsgálták az 1938 és 1945 közötti beszerzéseket, és a jogtalanul állományba vett 32 577 egységet visszaszolgáltatták jogos tulajdonosaiknak) az *Egyetemi Könyvtár* is megindította provenienciakutatási projektjét, amelynek keretében mind a központi könyvtárban, mind az egyetem valamennyi könyvtárában felülvizsgálják az 1938 és 1945 között beszerzett művek eredetét. A projekt eredményeit a 2008 márciusára tervezett nemzetközi konferencián (*Bibliotheken in der NS-Zeit*) fogják ismertetni.

/BAUER, Bruno: Universitätsbibliotheken in Österreich 2004–2006. = Bibliothekensdienst, 41. köt. 3. sz. 2007. p. 269–286./

(Papp István)

Könyvtári portál – intézményi portál

Szervezetek sokasága véli úgy, hogy a felmerülő felhasználói igények kielégítésére, az információforrásokhoz való hatékony hozzáférés elősegítésére a legcélravezetőbb megoldást a portáltechnológia alkalmazása jelenti. Az általános jellegű, egyetlen belépési pontról mindent lefedni szándékozó intézményi portálok mellett ugyanakkor egyre szaporodnak a különböző, specifikus területekre összpontosító kezdeményezések, mint amilyenek a könyvtári portálok. *Ron Davies*nek, az *Európai Bizottság* tanácsadójának jelen írása egy konkrét portálalkalmazás kiválasztását végigkísérő esettanulmány, amelyben egy nemzetközi szervezet saját portáljának implementálására igénybe veszi mind az intézményi, mind a könyvtári portál által kínált előnyöket, és a kétféle eljárás integrációját valósítja meg.

A Virtuális Könyvtár projekt

A *Consultative Group on International Agricultural Research (CGIAR)* elnevezésű tanácsadó szervezet 15 nemzetközi mezőgazdasági kutatóközpont szövetségéként jött létre. Célkitűzései között szerepel a szegénység elleni küzdelem, a jólét elősegítése, a mezőgazdaság fejlesztése és a környezet védelme. 2003-ban a szervezet vezetői úgy határoztak, hogy a tudásmenedzsment hatékonyabb működését elősegítendő, az információtechnológia nyújtotta lehetőségek minél sokrétűbb kihasználásához folyamodnak. A *Content for Development (C4D)* keresztelt fejlesztési program részeként többek között egy virtuális könyvtár, valamint egy közös infrastruktúra-fejlesztési projekt megvalósítása mellett döntöttek.

A „virtuális könyvtár” kifejezést már legalább 15 éve használják, jóllehet a fogalom jelentése, tartalma az évek során nagymértékben módosult. Virtuális könyvtárnak neveztek teljes szövegű dokumentumokat tartalmazó CD-ROM-ot, weblapokra mutató linkgyűjteményt, egy szűkebb diszciplína cikkeinek enciklopédiáját, a használó munkaállomására szállított információs szolgáltatást, sőt a webszajtókat pásztázó teljes szövegű keresőmotorokat is. Némely esetben a virtuális könyvtár kapcsolatán létező könyvtárt zártak be minden fizikai dokumentum kiküszöbölésével, más alkalommal viszont a fogalom a hagyományos könyvtári szol-

gáltatások logikai kiterjesztését jelentette. A CGIAR projektben szem előtt tartott felfogás szerint a „virtuális könyvtár” a hagyományos könyvtár szolgáltatásait nem helyettesíti, hanem kiegészíti. *Kay Gopen* szavaival a virtuális könyvtárnak „távoli elérési lehetőséget kell nyújtania a könyvtár tartalmához és szolgáltatásaihoz, valamint egyéb információs forrásokhoz, oly módon, hogy a könyvtárban található nyomtatott és elektronikus dokumentumok gyűjteményét összekapcsolja egy elektronikus hálózattal, amely hozzáférést biztosít a világon máshol található könyvtárakhoz, kereskedelmi információkhoz és tudásforrásokhoz” [1]. A CGIAR fő célkitűzése az volt, hogy a hagyományos információkeresés lehetőségeit kiterjessze az interneten elérhető fizetős és ingyenes információforrások széles tömegére, valamint hogy közös keresési felületet hozzon létre a szervezethez tartozó, sokféle könyvtári OPAC számára. A megvalósítást egy könyvtári portál formájában képzelték el.

Könyvtári portálok

Az *European Library Automation Group (ELAG)* meghatározása szerint a könyvtári portál „olyan alkalmazás, amely a 'mindent egy helyen' elvén egy közös, egységes interfészen keresztül nyújt lehetőséget a szervezett heterogén források keresésére, elérésére és felkutatására a felhasználók egy meghatározott közössége számára” [2]. A könyvtári portál legjellemzőbb funkciói: az egyes felhasználók szükségleteit leginkább kielégítő, releváns források felkutatása; metaadatalapú körkeresés; a tartalmakhoz való közvetlen (egy kattintású) hozzáférés megoldása dinamikus linkelő szolgáltatással. Az első olyan szoftver, amely a vázolt kritériumoknak megfelel, 2001-ben jelent meg. 2003-ban már legalább tucatnyi ilyen alkalmazást találunk, álljon itt néhányuk a neve: *MetaLib*, *EnCompass*, *SingleSearch*, *WebFeat*, *MuseGlobal*.

Először 2003-ban nyújtottak be részletes javaslatot egy, könyvtári portálra épített virtuális könyvtár létrehozására a CGIAR számára. A javaslat számos ellenvetésre talált. Ezek közül a legfontosabb, hogy a C4D programon belül futó projektek egyike már létrehozott egy intézményi portált, s a könyvtári portál annak csupán megkettőzése lenne.

Intézményi (vállalati) portálok

Az intézményi vagy vállalati portálok a könyvtári portálokkal nagyjából egy időben, különösen 1999 után kezdtek terjedni. Az intézményi portál a vállalati információk és munkafolyamatok integrált kezelésére szolgál. A vállalat ilyen módon teszi lehetővé az alkalmazottai, a vevői vagy a partnerei számára a különböző – strukturált vagy nem strukturált – információkhoz való hozzáférést. A vállalati portál esetenként olyan eszközöket is magában foglal, amelyek elősegítik az alkalmazottak hatékony együttműködését, kommunikációját.

A CD4 programon belül futó, az infrastruktúra fejlesztésére irányuló projekt eredeti célja a programban található többi projekt információtechnológiai támogatása volt. A projekt egyik lényegi eleme a megfelelő intézményi portálprogram kiválasztása, alkalmazása és fejlesztése volt. A választás végül a *Plumtree Technologies* cég termékére esett.

Az intézményi és könyvtári portálok kapcsolata

Mint láttuk, a virtuális könyvtár projekt és az infrastrukturális projekt külön-külön egy-egy portál létrehozását javasolta a szolgáltatások fejlesztésére. A program vezetőiben méltán merült fel a kétség, hogy a két különálló portál létrehozása nem jelent-e a forráspénzek herdálását? Valóban szükség van-e önálló könyvtári portálra?

A vita során az infrastrukturális projekt résztvevői úgy érveltek, hogy a könyvtári portál specifikus funkciói (forrásfelkutatás, közös keresőfelület, dinamikus linkelés) olyan szolgáltatások, amelyek a kiválasztott intézményi portálprogramba is beépíthetők, így a különálló könyvtárprogram beszerzésére szánt költségek kiküszöbölhetők, sőt, egy másfajta technológia alkalmazása csak zavart okozna a végfelhasználók fejében. A virtuális könyvtár projekt résztvevői ezzel szemben úgy vélekedtek, hogy a két projekt célkitűzései kiegészítik egymást. A könyvtári portál által nyújtott szolgáltatás alapjaiban mélyebb, szűkebben körühatárolt fókusszal bír. Olyan minőségi, specifikus, a kutatást elősegítő dokumentumforrások képezik tárgyát, amelyek eddig hagyományosan a könyvtári szolgáltatások hatáskörébe tartoztak. Amennyiben nem könyvtári portálban gondolkodunk, szükségünk van egy olyan egyedi fejlesztésű szoftverre, amely támogatja a könyvtári rendszerek

által információkeresésre, információ-visszanyerésre használt – Z39.50 – protokollt, s ez által a külső információforrások százaihoz biztosít hozzáférést. Így a költségeket nézve ugyanott vagyunk, mint egy könyvtári portál alkalmazása esetén. Egy webalapú interfésszel rendelkező könyvtári portál mindamelllett simulékonyan illeszkedik az intézményi portálba.

Mindent összevetve úgy tűnt, hogy egy könyvtári portál alkalmazása kevésbé kockázatos, valamint kifizetődőbb, mint egy specifikus szoftver kifejlesztése. Ugyanezt támasztotta alá a tapasztalat is. Egy vizsgálat szerint az intézményi portálokat jellemzően nem használják forrásfelkutatásra, közös keresésre vagy dinamikus linkelésre, ugyanakkor a szervezetek egy jelentős része használ könyvtári és intézményi portált egyaránt. Mindezek fényében egy 2005 májusában tartott egyeztető ülésen jóváhagyták a könyvtári portálprogram implementálására tett javaslatot. A projekt résztvevői kötelezettséget vállaltak, hogy a könyvtári és intézményi portál felhasználói felületeinek a megjelenését a marketingcsapat útmutatásait követve összehangolják.

A portálok implementálása

A virtuális könyvtárprojekt kezdete a fentebb vázolt viták miatt eltolódott, így mindösszesen hét hónap maradt a CGIAR 2005. decemberi éves üléséig. Ennyi idő alatt kellett elkészíteni a pályázatot, kiválasztani a megfelelő megoldást, beszerezni és üzembe helyezni a szervereket, betanítani a projektben részt vevő, a világ különböző pontjain található intézmények munkatársait, installálni a szoftvert, és létrehozni a megfelelő felhasználói felületet. Mindeközben az implementálást nagymértékben befolyásolta a könyvtári portál és az intézményi portál kapcsolata, amely hatással volt a megfelelő termék kiválasztására, a felhasználói felület megjelenésére és a virtuális könyvtárhoz való hozzáférés eszközeire.

A könyvtári portál kiválasztása

A beérkező pályázatok kiértékelésekor rögtön világossá vált, hogy első lépésben el kell dönteni, hogy az adott alkalmazást a saját szerverükön vagy a szolgáltató szerverén kívánják-e futtatni. Egy olyan, kiterjedt hálózattal rendelkező szervezet esetén, mint amilyen a CGIAR, több szempontból is célszerűnek tűnt az utóbbi megoldást választani. Hátrányt jelentett azonban, hogy ez esetben csak egy meghatározott mértékig lehet a könyvtári portált a szervezet egyedi szükségletei-

hez adaptálni. Szem előtt tartva, hogy a felhasználói felületnek maximálisan illeszkednie kell az intézményi portálhoz, a megoldást elvetették.

Megjelenés

Az immár *CGXchange*-nek nevezett intézményi portál egységes megjelenéséért egy marketing csapat felelt. A cél az volt, hogy a felhasználónak az legyen a benyomása, hogy egyetlen forrást használ, még ha az egységes felület mögött-alatt különböző szolgáltatások, szoftverek húzódnak is meg.

A könyvtári portálhoz való hozzáférés

A virtuális könyvtár és az intézményi portál kapcsolatát meghatározó harmadik lényegi tényező a virtuális könyvtári szolgáltatáshoz való hozzáférésnek a portálba való integrálása. Ez legegyszerűbben egy, az intézményi portált a virtuális könyvtár főoldalával közvetlenül összekapcsoló hipertext link segítségével oldható meg. E megoldás alternatívájaként az infrastrukturális projekt résztvevői kifejlesztettek egy szoftvert, amely az intézményi portál integráns részeként alkalmas a virtuális könyvtári weboldalon keresést folytatni. A megoldás hátránya, hogy a könyvtári portál metakeresést biztosító alkalmazásához ily módon egy újabb szoftverréteg adódik hozzá, csökkentve a teljesítményt, lelassítva a keresést. A virtuális könyvtári projekt egy elkövetkező fázisában a probléma kiküszöbölésére, a teljesítmény fokozására szándékoznak koncentrálni (portlet-technológia vagy XML réteg alkalmazásával).

Következtetés

A *CGVLibrary* elnevezésű virtuális könyvtári szolgáltatást végül 2006 júniusában indították el, több mint 100 információs forráshoz nyújtva közös keresőfelületet, lehetővé téve a CGIAR-hoz tartozó összes kutatási központ könyvtári katalógusában való egyidejű keresést. Jóllehet a virtuális könyvtár

elsődleges célja a szervezet kutatóinak támogatása, az ingyenes források közös keresése mindenki számára lehetséges a <http://vlibrary.cgiar.org> weboldalon.

A szolgáltatás minőségi információkhoz nyújt egyszerű hozzáférést. Már a működtetés első öt hónapjában több mint 97 ezer felhasználói belépést (*user session*) regisztráltak.

A *CGVLibrary* igazolta, hogy egy könyvtári portál megfelelő kiegészítése lehet egy intézményi portálnak, főleg, ha minőségi, tudományos információk hozzáférhetővé tétele a cél. A szolgáltatások implementálása gyorsabb és kevesebb kockázatot rejt magában, mint egy egyedi szoftver kifejlesztése. A fenntartás költségei megoszlanak az intézmények között. Az egységes benyomást keltő, összehangolt megjelenés jelentőségén túl érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy az intézményi és könyvtári portálok megfelelő szintű összekapcsolása, integrálása továbbra is a megoldásra váró feladatok körébe tartozik.

Irodalom

- [1] D'Angelo, Barbara J.: Assembling and managing virtual libraries.= *Library Technology Reports*, 37. köt. 5. sz. 2001. p. 5.
http://www.accessmylibrary.com/coms2/summary_0286-10257765_ITM
- [2] European Library Automation Group. Report of the Portal Workshop of the European Library Automation Group Meeting, Rome, Italy, 17–19 April 2002.
www.ifnet.it/elag2002/workshop.html

/DAVIES, Ron: *Library and institutional portals: a case study.* = *The Electronic Library*, 25. köt. 6. sz. 2007. p. 641–647./

(Dancs Szabolcs)

A láthatatlan web tudományos részének feltárása

Bevezetés

A láthatatlan web definiálása után *Bergman* publikációjának [1] tévedéseit mutatjuk be, és helyesebb becslést adunk a méretre vonatkozóan. Végül a láthatatlan web láthatóságának megoldására

következik javaslat: együttműködés a szereplők között.

Az elmúlt évek tapasztalatai is megerősítik a felhasználók igényeit a naprakész, komplett és integrált végfelhasználói keresőszolgáltatásokra; még az akadémiai szektorban is, ahol pedig számtalan

eszköz, adatbázis áll rendelkezésre, követve az interneten megjelenő tudományos tartalmak növekvő tendenciáját. Egyre több információforrás alakult ki, a felhasználói igények és szokások pedig gyökeresen megváltoztak. Mindez a web láthatatlan részének létrejöttéhez vezetett. A web egy része ugyanis láthatatlan a keresőmotorok számára, nem érik el a tartalmait, vagy csak igen kevés és gyenge minőségben.

Könyvtári gyűjtemények és adatbázisok tartalmi maradnak rejtve az elterjedt keresőszolgáltatások előtt. Figyelembe véve az egyre több digitalizálási projektet, valamint a Z39.50, az OAI-PMH és hasonló szabványok alkalmazásának hiányát, kijelenthetjük, hogy a láthatatlan web mérete folyamatosan növekszik.

De mi is pontosan a láthatatlan web, és vajon mekkora lehet a mérete?

A láthatatlan web definiálása

Sherman és Price [2] szerint a láthatatlan webet olyan hiteles, nívós és interneten keresztül elérhető szöveges oldalak, fájlok alkotják, amelyeket az általános célú keresők technikai korlátaik vagy hiányzó akaratuk miatt nem tesznek kereshetővé. Ez a meghatározás elég tág, (pl. a hiányzó akarat miatt a spamoldalak is ide érthetők), ezért megpróbálták összeállítani a láthatatlan web típusait. Ilyenek például

- azok az oldalak, amelyeket a rájuk mutató linkek hiányában a keresőrobotok nem fedeznek fel;
- az indexálható szöveg nélküli, csak képeket vagy egyéb médiafájlokat tartalmazó oldalak, vagy flash oldalak;
- az adatbázisok tartalmi;
- a valós időben keletkező tartalmak, amelyek gyors változásuk miatt nem kereshetők;
- a dinamikusan előálló tartalmak.

Bergman meghatározásában [1] az adatbázisokra helyezi a hangsúlyt, szerinte ugyanis az a láthatatlan web, amelynek tartalmait a keresők addig nem láthatják, amíg azok egy specifikus keresés eredményeképpen nem állnak elő dinamikusan.

A szabad és a védett tartalmak közötti különbséget és a tudományos tartalmak sajátosságait szem előtt tartva, a tudományos láthatatlan webet így lehetne meghatározni: a tudományos élet számára releváns adatbázisok és gyűjtemények tartalmi,

melyek elérhetetlenek az általános keresők számára.

A tudományos láthatatlan webet leginkább szöveges fájlok alkotják, még hozzá a legkülönbözőbb fajtájúak (PDF, DOC, PS, PPT stb.) és tartalmúak (szakirodalom, on-line tartalom stb.), ezért a tudományos láthatatlan web csak egy része a teljes láthatatlan webnek. Ennek a résznek az elérhetővé tétele egyedül nem lehetséges, csak összefogással valósítható meg. A tudományos élet következő szereplőinek kell együttműködniük:

- adatbázis-szolgáltatóknak a megfelelő meta-adatok előállításával és ember általi indexeléssel,
- könyvtáraknak lehetővé téve és nyílt rendszerrel segítve az ember általi indexelést (pl. OPAC),
- üzleti szereplőknek még több szöveges tartalom biztosításával,
- különböző társasági, szabadon hozzáférhető és egyéb adattáraknak.

A láthatatlan web mérete

A láthatatlan web méretével kapcsolatban a szakirodalomban Bergman becslése [1] az uralkodó. A 60 legnagyobb ismert láthatatlan webes oldal adataiból kiindulva, és feltételezve, hogy 100 ezer láthatatlan weboldal létezik, Bergman szerint 400-szor, vagy akár 550-szer is nagyobb lehet a láthatatlan web, mint a látható.

Bergman a becslésnél az adatbázisok átlagos rekordszámát használta fel, ami óriási szám: 5,43 millió (a top 60 adatbázis összrekordszáma 85 milliárd). Ám azt már nem vette figyelembe, hogy az adatbázisok mérete aszimmetrikus, például csak az első kettő teszi ki a top 60–75%-át. Megvizsgálva adatbázisok listáját tartalmazó katalógusokat, például a DIALOG-nál látható, hogy az aszimmetrikus eloszlás tipikusnak tekinthető. Ezért helyesebb lenne a rekordszámok középértékével számolni a félrevezető átlag helyett (Bergman top 60-as listájánál ez csak 4950 rekordot jelentene).

Bergman a láthatatlan web méretét tárterületben is megbecsülte, szerinte az mintegy 7500 TB információt tartalmaz. Ez a hatalmas szám két tévedés eredménye lehet. Az első az átlaggal való számolás, a második pedig az adatbázisok méretéből való következtetés helytelensége az aszimmetria miatt.

A láthatatlan web mekkora része lehet tudományos vonatkozású? Bergman listájának 90%-a, de ezek többsége pusztán feldolgozatlan adatokat tartalmaz, mint például szatellit-felvételeket a földről. Ezeket kihagyva pusztán csak 4%-ot kapunk. Ennek a kisebb résznek a mérete tárterületben mérve nehezen becsülhető meg külön, mivel a szöveges adatbázisok mérete általában lényegesen kisebb a képeket tartalmazókéétól.

A láthatatlan web méretének pontosabb becsüléséhez az adatbázisok egy részletes és megbízható gyűjteményére lenne szükség. Mindenesre, 60-nál biztosan több adatbázist kell vizsgálni, például a Gale-gyűjteményt [3]. A tudományos vonatkozású adatbázisok többségét is magában foglaló, hozzátétőlegesen 13 000-es lista összesen 18,92 milliárd dokumentumot tartalmazhat, átlagosan 1,15 millió rekordot adatbázisonként. Az aszimmetria miatt a legnagyobb méretűeket kihagyva az átlag rekordszám 150 ezer. Ezzel az átlaggal számolva, és külön hozzáadva a legnagyobbakat, a tudományos vonatkozású láthatatlan web mérete 20 és 100 milliárd dokumentum közé tehető. A Gale-listán sajnos nem szerepel az összes adatbázis Bergman top 60-as listájáról, ezért egyrészt tág ez a becslés, másrészt nehezen mérhető össze Bergmanéval. Ha a feldolgozatlan adatokat nem számítjuk, akkor az előbb becsült érték nyilván sokkal kisebb.

A láthatatlan web láthatóvá tétele

Többféle modell létezik a probléma megoldására, de most csak négy kerül említésre, melyek különböző fajtájú tudományos tartalmakat tesznek elérhetővé.

A Google Scholar (<http://scholar.google.com/>) nemzetközi tudományos, műszaki és orvosi kiadók több millió dokumentumát teszi kereshetővé, valamint a Crossref.org-on keresztül csatlakozott kiadókét. Sajnos kevés információ áll rendelkezésünkre a Google Scholar működéséről, és a kereshetővé tett tartalmakról.

A Scirus (<http://www.scirus.com/>) a FAST technológiára épülő tudományos kereső, amely leginkább a látható web tudományos részét indexeli. Közél 250 millió rekorddal a Scirus messze a legnagyobb kereső a hozzá hasonlók között.

A BASE (<http://www.base-search.net/>) szintén a FAST technológiára épülő tudományos kereső, amely a *Bielefeldi Egyetem Könyvtárának* és 160 egyéb szabad hozzáférésű adattárnak összesen mintegy 2 millió rekordját teszi kereshetővé.

A Vascoda (<http://www.vascoda.de>) német könyvtárak és dokumentációs központok együttműködésével létrejött kereső, amely több tudományterülethez kapcsolódó könyvtári gyűjteményt, szakirodalmi adatbázist és egyéb tartalmakat tesz kereshetővé angol és német nyelven. FAST technológiára épülve a keresőfelület az alatta lévő rétegeket fogja össze, minden tudományterülethez tartozó réteg ugyanis saját, külön is elérhető doménnevvel és (kereső)felülettel rendelkezik.

A láthatatlan web fontosságából, méretéből és a fenti projektekből is látszik, hogy a tudományos tartalmak láthatóvá tétele csak összefogással lehetséges. Egyedi kezdeményezés, illetve az általános célú keresők alkalmazása nem elég hatékony ezen a területen, nem vezet, nem vezethet célra. A tudományos élet szereplőinek kell tehát együttműködniük a láthatatlan web (tudományos tartalmainak) láthatóvá tételéhez; ebbe az üzleti világ szereplői is bevonhatók.

A láthatatlan web, illetve a tudományos vonatkozású része további vizsgálatokat igényel a pontosabb becslések, valamint a keresőmotorok hatékonyabb működése érdekében.

Irodalom

- [1] BERGMAN, M. K.: The deep web: surfacing hidden value. = *Journal of Electronic Publishing*, 7. köt. 1. sz. 2001.
<http://www.press.umich.edu./jep/07-01/bergman.html>
- [2] SHERMAN, C.–PRICE, G.: The invisible web: Uncovering information sources search engines can't see. = *Information Today*, Medford, NJ. 2001.
- [3] WILLIAMS, M. L.: The state of databases today: 2005., *Gale Directory of Databases*, 2. köt. Gale Group, Detroit, MI. 2005. p. XV-XXV.

/LEWANDOWSKI, Dirk–MAYR, Philipp: *Exploring the academic invisible web.* = *Library Hi Tech*, 24. köt. 4. sz. 2006. p. 529–539./

(Somogyi Tamás)

Citizendium – szakszerű online enciklopédia meggyőző tartalom nélkül

A *Wikipedia* az utóbbi időben viták keresztútjába került, miután többen is megkérdőjelezték az online enciklopédia hitelességét. A kritikákra válaszul az „alapító atya”, *Larry Sanger* egy újabb kezdeményezésbe fogott: a *Citizendium* a *Wikipedia*hoz hasonló elveken, ugyanakkor szakértő szerkesztők és rendőrségi közreműködők bevonásával működik.

Az interneten 2001 januárja óta jelenlévő *Wikipedia*val kapcsolatos problémák először akkor kerültek előtérbe, amikor *John Seigenthaler*, egykori újságíró észrevette, hogy a róla szóló szócikkben a nevét összefüggésbe hozták a Kennedy-mérenyletekkel. A *Wikipedia* alkotói ettől kezdve változtattak szerkesztési politikájukon és korlátozni kezdték a nem regisztrált felhasználók publikálási lehetőségeit.

A felmerült problémák ellenére elmondható, hogy a *Wikipedia* forradalmasította az enciklopédiák piacát, és egy a *Nature* folyóiratban 2006-ban napvilágot látott tanulmány szerint az információk, adatok pontosságát illetően nem marad el az *Encyclopaedia Britannica*tól.

Sanger, bár továbbra is hisz a *Wikipedia*t létrehozó, a felhasználók széles körű szakértelmére építő elgondolásban, szükségesnek tartja, hogy egyes tudományterületek szócikkeihez hozzáértő szerzők, szerkesztők adják a nevüket. Úgy véli, hogy a *Wikipedia* megfelelő ösztönző erővel bírhat a szakemberek számára, akik nem nézik jó szemmel, ha a tudományterületekre vonatkozó szócikkekben helytelen információk olvashatók. A *Sanger* által „compendium of everything”-ként (magyarul, jobb híján: „minden ismeret kompendiumaként”) aposztrofált *Citizendium* elsősorban a felölelendő széles körű ismeretanyagban, illetve a közreműködő szakértők számának tekintetében különbözik minden egyéb kezdeményezéstől. Szerkesztéséből azonban a felhasználókat továbbra sem zárják ki: például egy „*Buffy, a vámpírok réme*” rajongói oldal jó és alapos munkát végző szerkesztője ugyanúgy közreműködhet a vonatkozó szócikk megírásában, mint egy szakszócikk

megszerkesztésében a terület PhD fokozattal rendelkező szakértője.

A *Citizendium* és a *Wikipedia* megjelenésében és használatában komoly átfedések vannak. Mindkét alkalmazás a web 2.0 generációhoz tartozik, navigálásuk szinte azonos. A *Citizendium*ot ugyanakkor kevesebb fénykép színesíti, inkább ikonokkal operál. Ikonok jelentik a belépési pontot a tudományterületenként felosztott témacsoportokhoz. Az ikonra kattintva – táblázatba szedve – megtaláljuk az egyes témákhoz kapcsolódó hipervivatkozásokat. Megtekinthetjük a jóváhagyott és a jóváhagyásra váró cikkeket, az egyes témák szerkesztőinek, szerzőinek névsorát, rövid életrajzát.

Ha a két wikialapú enciklopédiát összevetjük, egyértelműen a *Wikipedia* tűnik jelenleg használhatóbbnak. Egyszerűen azért, mert jóval nagyobb ismeretanyagot tartalmaz. A cikk szerzője például egy manapság igen népszerű témáról, az éghajlatváltozásról („*climate change*”) keresett anyagot a *Citizendium*ban, de mindössze egyetlen ugrópontot talált, amely az üvegházhatásról szóló szócikkhez irányította el, jóllehet a „*greenhouse effect*” kevésbé használatos terminus az újabb szakirodalomban. Ezzel szemben a *Wikipedia*ban egy gazdagon illusztrált, a klímaváltozás hatásait részletező szócikket találunk.

Mindent összevetve a *Citizendium* jó elgondolás, amely jelentős előrelépést jelent az online enciklopédiák világában, és mivel egyelőre csak a béta-verziója ismeretes, nem szabad túl éles ítéletet mondani róla. Ugyanakkor megfontolandó, hogy érdemes volt-e ilyen szerény, a felhasználók és a közreműködők számára kevésbé attraktív, meggyőző tartalommal újtjára bocsátani.

/CHILLINGWORTH, Mark: Expert wiki lacks content users crave. = Information World Review, 235. sz. 2007. május, p. 26./

(*Dancs Szabolcs*)

A Wikipedia összehasonlítása más lexikonokkal történelmi témákban

A *Wikipedia* (W) ma a legnagyobb méretű lexikon: 2007 őszén az angol változat elérte a 2 milliomodik cikket, miközben az összes 250 nyelven 10 millióhoz értek, 75 ezer ember közreműködésének köszönhetően. A W színvonalát számos szakértő írása dicséri, de nincsenek kevesebben a kritikus hangok sem, köztük *Jacsó Péter* (2002-ben). Viszont elég kevés a konkrét összehasonlításra vállalkozó értékelés (kiemelhető *J. Giles*nek a *Nature*-ben 2005-ben, illetve *R. Rozenzweig*nek a *J. of American History* 2006-os évfolyamában megjelent írása).

A W-ben bárki közreműködhet, ehhez semmiféle képzés nem szükséges, és a szócikkek mögött nem áll ott a szerző neve. Az olvasó tehát nem kap fogódzót a szerzői tekintély dolgában. Mégis, a legtöbb értékelés megbízhatónak tartja a W-t, köztük a fent említett összevetések írói is. Giles 21 természettudományi cikket elemzett a W-ből és az *Encyclopedia Britannica*ból (EB). Úgy találta, hogy mindkettőben van négy nagyobb hiba, továbbá 162 (W) illetve 123 (EB) kisebb hiányosság. Rozenzweig 25 életrajzi cikket hasonlított össze a W, az *American National Biography Online* (ANBO) és az *Encarta* alapján. Summája: a W kevésbé részletező, mint az amerikai életrajzi lexikon, de bővebb az *Encarta*nál.

A mostani elemzés *történelmi témájú* cikkeket hasonlít össze a W, az EB (2002-es 15-ik kiadás: 32 kötetben közel 65 ezer cikk, míg az elektronikus változatban csaknem 120 ezer cikk), az ANBO (1999) és a *Dictionary of American History* (DAH, 2003-as 3. kiadás,) alapján. Amerikai szemmel így két tudományosan teljesen megbízható történettudományi forrásnak számító szintézist (életrajzi és történelmi lexikon), valamint a legelfogadottabb általános lexikont (annak nyomtatott és hálózati változatát) veszik az értékelés alapjául. Az *amerikai* történelmi témák megoszlása: helyek (2, egyik a dél-dakotai Badlands fennsík), események (2,

egyik a mexikói-amerikai háború), mozgalmak vagy jelenségek (3, egyik az 1840–50-es években létező kicsi politikai párt, a *Free Soil Party*), életrajzok (2, egyik *Willam Kidd*, a kalóz).

Az összehasonlítás során a cikkek hosszát, pontosságát, részletezettségét és hivatkozásait vetették össze. Tehát mennyiségi és minőségi paraméterek egyaránt megjelentek az összevetésben. A tanulmány részletesen leírja a kilenc téma megjelenését a négy (illetve a hálózati EB-vel voltaképpen öt) forrásban (szavak száma, illusztrációk, hiányok, tévedések stb.).

Az elemzés nyilván nem ad elégséges alapot valamiféle általánosítható értékelésre. Mindazonáltal megállapítható, hogy a W pontossága 80% körüli (ha a nem ellenőrizhető adatokat kizárjuk, akkor már 88%), míg a „vetélytársak” esetében ez a mutató 95% feletti. Eközben nyolc W-cikkben voltak pontatlanságok, és kettőben komolyabb hibák. Vagyis összességében a vizsgált területen a W kevésbé megbízható, mint a többi szintézis. A W-ben található néhány olyan idézet, amelynek nem adják meg forrását, továbbá idézés nélkül átvett szövegrészek is előfordulnak, ami felveti a plágium lehetőségét. Vagyis a minőségi szerkesztés és az ellenőrzés hiánya szembeűnő gyengeségekhez vezet. A cikkek megfogalmazása, stílusa meglehetősen egyenetlen.

A tanulmány mind a kilenc elemzett cikkhez megadja a források számszerűsített jellemzőit, ami jó mintát nyújt hasonló elemzések tervezéséhez.

/HOLMAN RECTOR, Lucy: Comparison of Wikipedia and other encyclopedias for accuracy, breadth, and depth in historical articles. = Reference Services Review, 36. köt. 9. sz. 2008. p. 7–22./

(*Sonnevend Péter*)